



תמלול כנס חנוכה תשפ"ב בנושא: "בלתי נשכחות": על דמויות

ספרותיות ועיצובן

הכינוס התקיים ביום שני, ב' בטבת תשפ"ב, 6 בדצמבר 2021, בזום

רננה : דברי פתיחה

ברוכות וברוכים הבאים, אנחנו שמחים להיפגש שוב במסגרת הכינוס השנתי לספרות ילדים ונוער, שמתקיים במכללת דוד ילין זו השנה ה-20, והפעם במסגרת עידן אי הוודאות בו אנחנו מצויים בשנה וחצי האחרונות, אנחנו נפגשים במתכונת החדשה שמקרבת בין רחוקים באמצעות המסך... נקווה שנצליח להימנע מתקלות טכניות וליהנות מיתרונות הזום, גם אם הפסדנו הפעם את המפגש פנים אל פנים, בתקווה שעוד נשוב אליו. אז נצא לדרך, ונבקש מכל המשתתפים לא לפתוח את המיקרופונים במהלך ההרצאות. מפאת התכנית הגדושה וקוצר הזמן ובשל הכמות הגדולה של המשתתפים, לא נוכל לאפשר שיחות עם המרצים. הערות ושאלות ניתן לכתוב בצי'ט וננסה להתייחס אליהן בהתאם לזמן שיעמוד לרשותנו.

דמויות הן הלב של היצירה הספרותית, הן עומדות במרכז העלילה ומניעות אותה, מעוררות בקוראים רגשות וסקרנות, והן המחברות בין הכותב והקורא, בין המציאות לדמיון, בין השכל ללב. ישנן דמויות ספרותיות שאנחנו מבלים איתן זמן קצוב, אותו משך זמן שאנחנו מקדישים לקריאת הספר, או להאזנה לו, וישנן דמויות שנשארות איתנו למשך זמן רב: לשבועות, חודשים ואפילו שנים. לעתים הדמויות הללו מלוות אותנו מילדות לבגרות, ואנחנו משתוקקים להכיר אותן גם לילדינו ולקוראים הצעירים שאנחנו מגדלים, מחנכים ומלווים כספרנים וכמורים. על אף שאנו יודעים שאלו דמויות ספרותיות, שקיימות רק במסגרת הסיפור הבדוי, בין אם הוא ריאליסטי ובין שהוא פנטסטי, נדמה לנו שאלה בני אדם אמיתיים, שנוכחים בחיינו ומתפקדים כמעין חברים ומודלים להשראה...

כאלה הם אן שרלי מ"האסופית", ג'ו מארץ' מ"נשים קטנות" ובילבי, שחזרו וזכרו פעמים רבות בתשובותיכם בטופס ההרשמה לכנס, לשאלה מי הן הדמויות הבלתי נשכחות מספרות הילדים והנוער עבורכם. וגם: היידי בת ההרים, פוליאנה, אורה ואחותה לי מהספר "אורה הכפולה" לאריך קסטנר, וגם פצפונת של אריך קסטנר מספרו "פצפונת ואנטון", וכמובן תום סוואר והקלברי פין למארק טוויין והארי פוטר הידוע של ג'יי קיי רולינג, אבל גם הדוד תום מספרה של האריט ביצ'ר סטו "אוהל הדוד תום", ולצדן הדמויות הישראליות: אורי לאסתר שטרייט-וורצל,



ציון כהן מהספר "אל עצמי" לגלילה רון-פדר, שרה אהרונסון, בן ציון – בנו של אליעזר בן יהודה מ"הבכור לבית אבי", ודמויות נוספות מספרי דבורה עומר כמו תמר מ"דפי תמר" וגילה מ"אני אתגבר", וכן ירון זהבי מפקד חבורת חסמב"ה ליגאל מוסינזון.

עוד הזכרתם את דנידין הרואה ואינו נראה (של שרגא גפני, שחתם על הסדרה בשם און שריג) ואת פיטר פן של גיימס בארי, הנסיך הקטן לאכזיפרי, ומרי פופינס של פמלה טרברס, אליס מארץ הפלאות של לואיס קרול, ומומו של מיכאל אנדה ומטילדה לרואלד דאל, וגם אוגי האמריקאי מן הספר "פלא" שכתבה רייצ'ל פלאסיו ומריאנה גיבורת הספר הישראלי של יעל רוזמן "המצחיקה עם העגילים", ודמויות אהובות נוספות שחיות בתודעתנו מאז קראנו אותן לראשונה בימי ילדותנו.

כפי שאפשר לראות, בין הדמויות הספרותיות הבלתי נשכחות ישנם שמות של בני אדם שחיו ופעלו במציאות, לצד דמויות של גיבורים אנושיים ודמויות דמיוניות בעלות כוחות על טבעיים. כולם מהווים חלק מן המעגל החברתי שלנו, ממאגר "אנשי הקשר" המצוי בזיכרונו. דמויותיהן הבלתי נשכחות של הילדות והילדים האלה, חוצות את מחסום הזמן ואת השינויים התרבותיים שמתחוללים סביבנו ונשארות צעירות לנצח.

יש דמויות שהן בלתי נשכחות בזכות מעשיהן ההרואיים או יוצאי הדופן, יש שבזכות גבורתן, תכונותיהן, החברות האמיצה שהן מפגינות, או העזרה שהגישו לזולת, ויש שהן בלתי נשכחות הודות להתמודדות נחושה וארוכה עם קשיים ומגבלות, אובדן, מצבי מלחמה וסכנה... וכמובן יש דמויות שלא נשכח כיוון שהן גרמו לנו לחשוב על עצמנו, להבין משהו או מישהו בסביבתנו, או לראות חוויות שחוונו באור אחר וחדש. כל הדמויות הללו עוררו בנו תחושת קרבה והזדהות בזכות הסופרות והסופרים שכתבו ועיצבו אותן בעט הקסום שלהם, שהדיו שלו לא יבש גם בימי המחשב והדיגיטל.

על הדמויות האהובות מיצירות הספרות הקלאסיות והעכשוויות אפשר לדבר במשך כמה ימים, וגם אז יצוצו בזיכרונו עוד ועוד מהן. בכנס הזה בחרתי להתייחס לדמויות בלתי נשכחות בעיניי, דמויות מרשימות, ייחודיות ומעניינות מספרי ילדים ונוער שיצאו לאור בתקופה האחרונה, מהן דמויות ריאליסטיות שחיו ופעלו במציאות, מהן דמויות שמשקפות את דמותן של הכותב, ומהן דמויות בדויות לחלוטין ואף דמיוניות במהותן.



איך כותבים דמויות כאלה? מה עושה את ההבדל בין כלל הדמויות הספרותיות לאלה שהופכות להיות בלתי נשכחות ונכנסות לחייהם של קוראים כה רבים במקומות ובזמנים שונים? על כל אלה נשמע מהסופרות, הסופר והמאייר שנמצאים אתנו היום, שיאפשרו לנו הצצה אל מאחורי שולחן הכתיבה ולתוך ספריהם.

זה הזמן לתודות: אני מודה למרצים ולמרצות שנשמע היום את דבריהם, להנהלת המכללה, למר עדי עופר מ"קרן הספריות לילדי ישראל" ולשושי שלומי המרכזת הארצית של ספריות בתי הספר - על התמיכה התקציבית, למנהלת הספרייה אילת נבון ולשולי בן נון - ספרנית היעץ שלנו, שיושבות לצדי, ולחברותי וחבריי מצוות המכללה והספרייה על תרומתם לקיום הכנס, כל אחת ואחד מהם בתחומו.

ההרצאות בכנס שונות בנושאיהן, אך אני בטוחה שכמו בכל שנה נגלה שיש ביניהן קשרים וחיבורים מעניינים.

דמויות ספרותיות, מסבירה מירב רוט, מחברת הספר "מה קורה לקורא: התבוננות פסיכואנליטית בקריאת ספרות" (כרמל, 2017) "הן ראי לחוויית העצמי של הקורא וגם הד לדמויות המשמעותיות בחייו, ולכן מעורבותו בחוויית הקריאה מעוררת בו התקשרות עמו" (ע' 48). על חוויית ההזדהות של הקורא עם הדמויות הספרותיות דובר ונכתב הרבה. אבל גם היחסים בין הסופר והדמויות שהוא בורא בכתבתו וביצירותיו הם מהתופעות המרתקות והנחקרות בתחום הדעת המחבר בין ספרות ופסיכולוגיה.

האם הסופר יודע הכול על הדמויות שהוא בורא?

כיצד מתרחשת הכניסה לנעליהן ולעורן של הדמויות?

היכן עובר הגבול בינו לבינו?

איזה מקום הן תופסות בחייו ובעולמו במהלך הכתיבה?

על סוגיות אלה ואחרות נשמע מד"ר מירי רוזובסקי.

מירי רוזובסקי מוכרת לנו, הספרנים והקוראים, כסופרת למבוגרים שכתבה את הרומנים רבי המכר "כל הדרך הביתה" (2001), "אותה האהבה, כמעט" (2005), "פעם בחיים" (2009) ו"כמו לשבור אור" (2017), וכסופרת לילדים שחיברה את סדרת הסיפורים בקומיקס אודות רוני מקרוני (2005), ואת הספרים "מיציי" (בשיתוף עם רן כהן-אהרונוב (2001), "ילדה עם כנפיים" (2003), ואת הספר "כולם פה עכשיו" (2019). קובץ סיפוריה למבוגרים "כל הדרך הביתה" (2001) זיכה אותה



בפרס ירושלים לספרות יפה (1999) ובפרס לסיפורת צעירה ע"ש יצחק וטוביה וינר לספר ביכורים (2000).

עיסוקיה המגוונים של מירי סובבים סביב כתיבה: בנוסף לספריה היא כתבה תסריטים עבור ערוץ הילדים, עבדה כעיתונאית בעיתון מעריב ובחברת החדשות; היא עורכת ספרותית ומנחה בכתיבה אישית, עיונית, אקדמית ופואטית במסגרות שונות, ביניהן במכללת בית ברל, במנשר לאמנות, ב"המגירה", והיא מרכזת את תכניות הכתיבה בבית הספר להתפתחות מקצועית ע"ש פרופ' משה זילברשטיין במכון מופ"ת. לפני כשנה הקימה עם הסופרת אורנה לנדאו את הוצאת "שתיים" לספרות מקור, שבמסגרתה יצאו לאור כבר כעשרה ספרים מצוינים. לצד כל אלה, מירי היא גם עמיתה בינתחומית ומרצה במכון תל אביב לפסיכואנליזה מודרנית.

בעבודת הדוקטור שכתבה בתוכנית ללימודי פרשנות ותרבות באוניברסיטת בר אילן שכותרתה "מרחב הבדיה בנפש ובספרות: תהליכי כתיבת בדיון בהיבט ספרותי, פילוסופי ופסיכואנליטי" שילבה מירי את העיסוק הספרותי והפסיכואנליטי וחקרה את ההיבטים הנפשיים של תהליכי הכתיבה.

כדי לדון בתהליכים אלה, מירי מחזירה אותנו אל ספר הילדים האהוב שכתבה דבורה עומר, שבמרכזו דמותו של גמד ארוך זקן, שהופיע גם הוא ברשימת הדמויות הבלתי נשכחות שציינתם, ודמותו של ילדה – חנה'לה, שלמרות הלעג שהיא סופגת מצד ילדי הקבוצה שלה בקיבוץ השרים לה – "חנה'לה חלמנילה שובי מכוכב החלומות" – היא נכנסה ללבם של כל מי שקראו את אחד הספרים הבלתי נשכחים ביותר בספרות הילדים הישראלית ובעל השם הארוך ביותר: "כל מה שהיה (כמעט) וכל מה שקרה (אולי) לקרשינדו ולי".

מירי – בבקשה... – פתחי את המיקרופון שלך...

מירי רוזובסקי: כל מה שהיה (כמעט) וכל מה שקרה (אולי): קרשינדו הגמד כמנחה תהליכי כתיבה

כתה א. המורה תמר קדם. היא הייתה יפה כמו נסיכה. היה לה שיער ארוך וחלק ופנים מאירות והיא אמרה שלהפסקת האוכל צריך להביא סנדוויץ' ופרי ומפית, ושבזמן שנאכל היא תקריא לנו סיפור בהמשכים. הקריאו לי הרבה ספרים עד הגיל הזה, וכמו ילדים רבים מצאתי את החזרה למוכר כמקור לעונג ולביטחון. אבל נדמה לי שזו הייתה הפעם הראשונה שגיליתי את ההתמסרות



המתמשכת ליצירה. את הציפייה לפרק הבא. את ההזדהות העמוקה עם ילדה שקוראים לה חנה'ליה שלא דומה לי בכלום: אימא ואבא שלה גרים באותו בית, ושלי לא, יש לה שני אחים קטנים ומעצבנים, ולי שני אחים גדולים שאני זו שמעצבנת אותם. אבל מצד שני היא דומה לי בכל: גם למורה של קוראים תמר! גם היא כמוני שונאת לאכול, ומכריחים אותה. גם היא, כמוני שונאת מספרים, וגם היא כמוני, חיה מדמיון לדמיון.

והייתה בעיה עם העניין הזה של הסנדוויציים. כאמור, ראשיתם של חיים שלמים של דיאטות ומלחמות עם הגוף שהיה בסוג של תענית ילדית. אבל תמר אמרה. והיא בדקה אם יש על המפית של השולחן סנדוויץ' ופרי. ומאד לא רציתי שהיא תכעס עלי. וכך הומצא השילוב המזווע של סנדוויץ' עם קוטג' וריבה. והטעם הזה, המעורב עומד לי בחך גם ברגע הזה, בעיצומה של דיאטת פחמימות וסוכרים, כשאני רוצה לספר לכם על קרשינדו, ועל מה שלמדתי ממנו, כלומר ממנו ומחנה'ליה. כלומר מהמסע שלהם בחביללית, שזו חללית שעשויה מחבית (למי שלא יודע) לכוכב החלומות.

ניתן רגע תקציר קצר לאנשים כאן שלא מכירים את קרשינדו: (יכול להיות שיש כאלה?) חנה'ליה, גיבורת הספר של דבורה עומר, היא ילדה בת "שבע ורבע" מקיבוץ מעין, שמקבלת מאבא שלה גמד אשר לוקח אותה בחביללית (חללית שעשויה מחבית) לכוכב החלומות המושלם. בדרך הם עוברים הרפתקאות רבות, מפחידות מרגשות ומצחיקות, וכל זה קורה ביום אחד או אולי בימים רבים, רבים. אבא של חנה'ליה הוא חייל. במלחמה כלשהיא. הסיפור מתחיל "בבוקר אחד של חורף", עוד בוקר שבו "נגמרת החופשה של אבא שלי, החייל. והוא חוזר לשם. רחוק. אל המלחמה הרעה הזו. אל התותחים. היריות. ההפגזות וכל זה." חנה'ליה חרדה. כמעט בוכה:

"החזקתי חזק חזק בידו של אבא ורציתי להיות חזקה. לא לבכות. הפעם לא. לחשוב על משהו אחר, אבל הדמעות מילאו לי את העיניים. לא רציתי שאבא יסע שוב. שלא יהיה אתנו. שם גם יכול לקרות לו משהו רע כמו שקרה לאבא של נדב שלא חזר יותר אף פעם מהמלחמה."

אבל אף אחד מהוריה לא מוצא זמן או סבלנות להרגיע אותה ולהכיל את פחדיה. "חנה'ליה באמת", אומרת אמא שלה, "את הרי ילדה גדולה". אבא שלה אמנם לא נוזף בה ומציע לה ללוות אותו לכביש, אך גם שם הוא לא מסביר לאן ולמה הולך, לא מרגיע, לא מנחם.

"לפתתי בידי את מותניו של אבא, והוא הניח את ידו הגדולה סביב לכתפי וכך הלכנו לנו שנינו. כמו חברים. ליויתי את אבא אל הכביש. החזקתי בידו ושתקתי. השמיים היו מעוננים מאד, והגשם היה תלוי ממש מעל הראש. "אבא, אל תסע. אבא" ביקשתי בקול חנוק. ידעתי שזה לא יעזור לי. אף פעם בקשותיי לא עזרו לי. תמיד כשהיתה נגמרת החופשה של אבא הוא היה נוסע. גם כשהייתי בוכה."

הם עומדים בכביש, מחכים להסעה הצבאית ושותקים. נדמה שהאב לא מתייחס לקשיים של הבת, אבל אז קורה משהו:



"ופתאום, לפתע פתאום חייך אלי אבא, כאילו נזכר במשהו משמח מאד, ולחש לי:

'יודעת מה, חנה'לה? כשאסע אשאיר לך במקומי את קרשינדו.'

'את קר..קר.. את מי, אבא?

'קרשינדו. גמד קטן. קטנטן. חמד כזה.'

'הייתי רצינית מאד. 'אוי אבא, איזה גמד?'

'הנה הביטי עליו, ואבא הושיט אלי את כף ידו. 'רואה אותו? רק מי שאוהב את קרשינדו, רק הוא מבחין בו. רוצה לראות אותו, חנה'לה? רואה? יש לו זקן לבן וארוך, ועל ראשו כובע אדום! רואה בת שלי?'"

ובכן – מי הוא קרשינדו? הוא גמד. הוא חבר דמיוני. הוא מישהו שרק מי שאוהב אותו מבחין בו. הוא דמות אבהית תחליפית. יש לו זקן לבן וארוך וכובע אדום. וחוץ מזה, ואת זה לומדים בהמשך, הוא גם טייס, אסטרונאוט, מעולה בתרגילי חשבון והכי בעולם אוהב לאכול קרום של חלב משוקו.

אז זו הדמות. אבל מה לגבי עיצובה? פה אנחנו נתקלים בסתירה. כי מצד אחד קרשינדו הוא דמות שאפשר לתאר. יש לו זקן וכובע ובהמשך נשמע קולו הדקיק ואחר כך מתגלה אישיותו המורכבת. אבל מצד שני – רק מי שאוהב אותו יכול לראות אותו.

הסתירה הזו משקפת את השניות העולה תמיד כשמדברים על דמויות ספרותיות, ואפשר לראות אותה גם בכותרת הכנס הזה: מצד אחד דמויות בלתי נשכחות ומצד שני – עיצובן. חקר הספרות מתמודד עם הפיצול הסכיזופרני הזה במאות האחרונות, אבל הכותבים מתמודדים אתו מאז ומתמיד. כי דמות ספרותית היא בראש וראשונה דמות. סובייקט. מישהו שיש לנו אתו יחסים. גם ככותבים וגם כקוראים (וגם כחוקרים). אבל מצד שני – דמות ספרותית היא תבנית פואטית, היא מורכבת ממילים. רק מי שאוהב אותה או קורא אותה או כותב אותה יכול לראות אותה.

וכך, קרשינדו שלנו, כלומר של חנה'לה, הוא לא רק גמד, ולא רק חבר דמיוני ולא רק אסטרונאוט, הוא גם אב הטיפוס לדמות ספרותית: הוא יכול לעשות הכול. והוא יכול לא להיות. ולא פחות מכך, הוא גם מלמד אותנו משהו על דמיון, כלומר על כתיבה של דמות: זה לא יכול לקרות בלי אהבה.



אבל מה זה אומר בעצם, לאהוב את הדמות הנכתבת? איך אפשר לאהוב מישהו שעוד לא קיים?
האם כשאני אוהבת דמות שאני בוראת אני אוהבת את עצמי? את הכתיבה שלי? מתי עובר הקו,
מתי מתרחשת ההפרדה בין הכותבת לדמות הנכתבת?

את התשובה לשאלה הזו אנחנו יכולים למצוא בחשיבה הפסיכואנליטית על יחסי אובייקט
פנימיים וחיצוניים. דונלד ויניקוט הגדיר את מושג "מרחב הביניים" (או "המרחב הפוטנציאלי")
(Winnicott, 1951), כמושג שהוא גם התפתחותי וקשור ליחסי אם ותינוק, וגם קיומי, או נפשי,
וקשור להוויית חיים וליצירה. בהקשר ההתפתחותי, המושג מגדיר את הקשר הראשוני עם האם,
קשר שבו התינוק והאם יוצרים ישות פסיכולוגית חדשה שמורכבת מחפיפה בין שניהם, ושמהותה
היא אובדן העצמי בתוך האחר. האם מוותרת באופן זמני על הנפרדות שלה ומשתקעת בזו של
התינוק ובכך היא למעשה מאפשרת את ההתפתחות שלו, בו בזמן הוא שזה שמאפשר את
ההתפתחות שלה כאם. ויניקוט מגדיר את השלב ההתפתחותי הזה כמרחב נפשי נוסף, מרחב
שאינו מוגבל על ידי הגוף אך גם אינו זהה לחלוטין למה שנחווה בנפש, ושבתוכו האם איננה
אובייקט אלא מרחב מכיל שבתוכו משחק הילד (אמיר, 2008).

בהמשך לכך, ויניקוט מתייחס למרחב השלישי, הפוטנציאלי לא רק כמרחב התפתחותי אלא
כמרחב נפשי שבו אפשר לשחק, ליצור ולחלום, כלומר להתנהל בחופש פנימי, מהותי, גם עם עולם
המציאות וגם עם עולם הדמיון, ולמעשה לשחזר את החוויה הבסיסית הראשונית של אחדות עם
האם בו זמנית עם הנפרדות ממנה, כלומר האפשרות של נפרדות שנולדת מתוך סימביוזה, נפרדות
שבמהלכה סובייקט אחד הופך להיות מעין סביבה מכילה עבור סובייקט אחר, שנמצא עצמו
בתהליך של גדילה והיפרדות.

מה שמחזיר אותנו לכתיבה ולקשר של כותבת ודמות. ולשאלה מי לקח את מי לכוכב החלומות –
קרשינדו את חנה'לה, או היא, שהיא זו שאהבה אותו ובראה אותו והמציאה בשבילו ובשבילה את
כל הסיפור?

הפרדוקס הזה עולה באחת השיחות הראשונות של חנה'לה וקרשינדו על כינוי הגנאי שבו מכנים
אותה הילדים: חנה'לה חלמנ'לה:

"אמרת שתספרי לי למה הם קוראים לך ככה ולמה זה מרגיז אותך", הזכיר לי קרשינדו. "רוצה
לספר עכשיו חנה'לה?"

רציתי. ידעתי שקרשינדו לא יצחק ממני. סיפרתי לו הכול. איך שזה התחיל פעם בשיעור חשבון,
כשבכלל לא חלמתי ורק סיפרתי לעצמי סיפור כמה נפלא יהיה לדעת חשבון. ככה, לדעת, לשתות
כוס מלאה עם שיקוי פלא. כזו מלאה מספרים, נניח. טעם מתוק... אני יודעת הכול. ממש לא
ייאמן. ואיך תמר אז אמרה לי את זה: 'חנה'לה, שובי מכוכב החלומות'.



ומאז, כולם כולם מנופפים לי בכל האצבעות מול העיניים שמביטות אל הסיפור, בכדי להוריד אותי כאילו מכוכב החלומות.

ככה סיפרתי לקרשינדו. הכול הכול. והוא הביט בי בעיניו השחורות והקטנות, הקשיב וכשסיימתי שאל אותי:

יואת באמת היית שם בכוכב החלומות?

'לא, מה פתאום?' הייתי קצרת סבלנות. מה זה? אפילו קרשינדו לא מבין אותי.

'אני מספרת לעצמי סיפורים אז הם...'

'זו לא בושה לבקר בכוכב החלומות', הפסיק אותי קרשינדו בחיוך.

מה? יש באמת מקום כזה? נדהמתי.

'כן', אמר קרשינדו, 'באי-שמים, הרחק הרחק וגבוה מעל השמש והירח, מעבר לכל הכוכבים, נמצא כוכב קטן אך המאיר מכל הכוכבים. שפנדוזה מרדימון שמו של הכוכב, והוא כוכב החלומות.'

'שפנדוזה מרדימון?'; צחקתי, 'איזה מין שם?'

'שם', אמא קרשינדו, 'כמו כל שם. זה מצחיק רק בהתחלה.

'ספר לי על כוכב החלומות', ביקשתי.

'אוכל לקחת אותך לשם אם תרצי', אמר קרשינדו. (עמ' 27-28).

הקשר הזה, אם כן, בין המדומיין למדמיינת, בין הכותבת והדמות, הוא קשר מעגלי, דו כיווני. אין האחד בלי האחרת, ולהיפך. קרשינדו ניתן לחנה'לה על ידי אבא שלה, כפי שכבר קראנו קודם, בסצנה שבה האב למעשה פותח בפני בתו לא את האפשרות לדמיין (את זה היא עושה יפה מאד גם בלעדיו), אלא את האפשרות לחבר בין עולם הדמיון ועולם המציאות. (במאמר מוסגר וכנושא נפרד להרצאה נפרדת נגיד שבספר "עד השמיים" דבורה עומר מספרת שאבא שלה, משה מוסינזון אכן נתן לה גמד בשם קרשינדו, ועל העיבוד והטרנספורמציה שהיא עשתה מהילדה שהיא הייתה לכותבת של חנה'לה אפשר לעשות כנס נפרד). אבל כמי שניתן על ידי האב (הנעדר. שלא נמצא בבית. שעוזב כל יום ראשון "לצבא שלוי") קרשינדו משמש למעשה כסוכן שלו. כדמות אב אידיאלית:

"למה שלא נטוס הלילה? לחשתי לקרשינדו, 'בוא, בחיידך!'



והגמד הזה, הגמד הטוב שלי, הסכים. בלי ויכוחים ובלי בעיות. 'בסדר, נצא לדרך!' אמר לי. ידעתי שעליו אוכל לסמוך. רק הוא מבין אותי ולא מרגיז. והוא אפילו חושב שהשם חנה'לה הוא יפה ומוצלח, הוא שמח שאני קטנה ורזה. הוא אוהב אותי. יותר מכולם."

לעומת זאת מי שכן נשארה בבית היא אמא. והיא, איך לומר? קצת פחות מרוצה מחנה'לה:

"איפה היית? כעסה אמא, 'חיפשתי אותך בכל מקום. הרי הבטחת לי שאחרי הקריאה בכיתה את מגיעה כל ערב ישר לכאן. את חושבת שעם התינוק והילד וכשאבא איננו אני יכולה גם לרוץ ולחפש אותך?'

המשך אותו הערב הוא כאוס אחד גדול. חנה'לה מרביצה לעמי. אמא שלה שוב כועסת וחנה'לה הולכת לבד בחושך לחדר הילדים ושם רבה עם כל הכיתה ששוב מציקה לה. עוד נחזור לתיאור הזה של הערב הזה, אבל בינתיים רק נחשוב רגע על חנה'לה, שאין לה באמת מקום בעולם. בבית הילדים היא בודדה. בבית היא שקופה. הילדים מציקים לה. הגדולים נוזפים בה בלי הרף. המקום היחיד שבו היא יכולה פשוט להיות הוא עולם הדמיון:

"שכבתי במיטה שלי. חושך היה בחדר שבבית הילדים. (...) רק אני לא יכולתי להירדם. התכסיתי היטב היטב בשמיכה והקשבתי לרוח שבחוץ. לגשם הדופק על שמשות החלון. שוב גשם! היה לי עצוב. ערב כל כך רע היה לי הערב הזה. הריב עם אימא, אחר כך ענת שבגללה כל הילדים הרגיזו אותי והציקו לי. התעטפתי היטב היטב בשמיכה והחלטתי להמשיך לספר לעצמי את הסיפור. על קרשינדו ועלי. כשמרוגזים הכי טוב לספר סיפורים ואז שוכחים את כל הצרות." (עמ' 51)

האפשרות לספר סיפור, אם כן, היא סוג של מקום. אבל היא גם מרחב של התפתחות. כך למשל, לקראת סוף המסע של חנה'לה וקרשינדו, אחרי שהם שוהים די זמן בכוכב החלומות, ואוכלים רק גלידה וקצפת וזיזים מחדר המשחקים לחדר הסיפורים לחדר החלומות, פתאום, בלי להתכוון חנה'לה חולמת על המשפחה שלה:

"ראיתי את החדר שבקיבוץ מעין ושם היו אבא ואימא. מה זה? לאבא יש שוב חופש? ואולי כבר אין מלחמה ולא צריכים יותר חיילים אף פעם? פתאום חשבתי שעשיתי בעצם שטות, שלא ביקשתי כאן בקשה שאף פעם כבר לא תהיינה מלחמות. החלטתי, דבר ראשון מחר כשאתעורר, לבקש את הבקשה הזו. עכשיו המשכתי לחלום. ראיתי בחלום את אבא. הוא ישב על הספה והחזיק בידו האחת את תומר התינוק ובשנייה ליטף את עמי שישב לצדו וסיפר להם סיפור. אימא ישבה מולם ונראתה מאד מרוצה מן המשפחה שלה. הם נראו לי שמחים לגמרי ולא עצובים בכלל שאני נעלמתי ואינני להם. לא הרגשתי שהם מתגעגעים אלי. הם נראו מין כאלו, כאילו לא מרגישים בהיעדרי. וזה קצת הרגיז אותי, זה באמת הרגיז אותי. ככה מתנהגים אל הבת הבכורה? בכלל לא מצטערים? ואז זה קרה לי פתאום. בכלל לא ידעתי שגם בחלומות זה ככה. בחלום שלי



רציני נורא נורא לחזור הביתה, להיות עם אבא ואימא. לשבת איתם. לשמוע את הסיפור של אבא" (עמ' 153).

לכאורה, מדובר בגעגוע הביתה – רגש קונבנציונלי בסיפורי בריחה מהבית שבסוגת ספרי הילדים. אך למעשה, אם בוחנים את החלום מגלים שאמנם היא רואה שהיא מיותרת, לכאורה, ולא חסרה למשפחה כלל, אך למעשה, הסצנה המשפחתית אותה היא רואה לא שאובה ממאגר זיכרונותיה, שכן הערבים בבית הילדים כפי שהיא חוותה אותם בתחילת הסיפור היו תמיד סוערים וכאוטיים, והביקורים בבית המשפחה מלאים בעימותים ונזיפות, בכי ויללות של האחים הקטנים ודרישות וטענות לחנה'לה. זאת ועוד, חנה'לה בעצמה פה מתפלאה שאבא שלה בבית בכלל. כלומר, הסצנה המשפחתית שהיא רואה ושגללה היא רוצה לחזור – היא לא סצנה של געגוע למה שהיה. אולי זה געגוע למה שיכול היה להיות. למה שכמעט היה. ובעיקר היא דומה לסצנות של חנה'לה ושל קרשינדו שבהם הוא סיפר לה סבלנות, ברוגע, בקשב מלא – סיפורים על עולמות אחרים. כלומר, התפיסה של חנה'לה את המשפחה שלה השתנתה בעקבות הקשר עם קרשינדו, ולא בגלל שהוא הסביר לה "שעליה לשנות גישה", אלא בגלל שהקשר שלהם הביא לידי ביטוי את הבית המופנם, שאותו יכלה לדמיין, כעת.

כלומר, אם אמרנו שהמבט הוא אמצעי של אפיון, הרי שקרשינדו, הדמות הבדיונית, מעצב את תפיסת המשפחה של חנה'לה ולמעשה משנה אותה. היכולת שלו להתמסר לעצמיות שלה היא זו שמאפשרת לעצמיות שלה להשתנות בהתאם למבט האוהב, המכיל והמגדל שלו. ואולי תגידו עכשיו שמה יעזור השינוי הזה אם חנה'לה תחזור הביתה, לבית "האמת", ותיתקל שוב בפער הזה שבין העולם הפנימי לחיצוני. התשובה לכך נמצאת בהמשך: אחרי שחנה'לה חולמת את הבית שאין לה ומבקשת לחזור הביתה, היא מוצאת את עצמה במיטה שבחדר הילדים:

"מה זה? מה קרה? למה?"

'לילה טוב חנה'לה', לחש לי קרשינדו.

'איפה אני?'

את קבוץ מעין, בחדר שבבית הילדים, אימא קרשינדו.

'אבל למה? למה החזרת אותי? היה לי שם כל כך טוב...'

'את ביקשת לחזור', אמר קרשינדו, 'בחלום ביקשת לחזור, נכון?'

'נכון, נזכרתי. אבל זה היה רק בחלום והרי חלומות הם לא...'

'חלומות הם כן, בכוכב החלומות.' קבע קרשינדו. וכנראה שהוא צדק. עובדה שאני הייתי כאן.

מופתעת, נבוכה, לא מבינה (...)

'אז למה לכאן? הרי ביקשתי להיות עם אבא ואימא?'



‘אמרת שפנדוזה מרדימון, אני רוצה לחזור הביתה, נכון? וכאן בבית הילדים הבית שלך, לא?’

לכאורה, זהו סוף למסע חניכה שהתוצאה שלו היא הפנמה של חוקי המציאות. “כן. זה היה נכון. כאן הבית שלי. בחדר של ההורים זה רק החדר”, היא חושבת לעצמה. אבל למעשה, חנה'לה מפנימה רק לכאורה את חוקי העולם המציאותי שלה. היא לא מבטיחה לעצמה להקשיב מעכשיו למורה או למטפלת, או להיות ידידותית יותר לחבריה לקבוצה או לאחיה הקטנים. לא. ההבטחה הפנימית שלה שמהווה עבורה גם נחמה וגם מקור של חוזק היא האפשרות לחזור ולדמיין. להמציא לעצמה סיפורים:

“לאורו של הירח שהציץ מן החלון ראיתי שאני לבושה בפיגימה שלי. לא זו מכוכב החלומות, היפה והמפוארת. זו הייתה הפיגימה הרגילה, שעליה יש כתם משוקולד שפעם אכלתי במיטה ולא ירד בכביסה. ליד המיטה היו מונחים הבגדים שלי: נעלים גבוהות, מכנסיים ארוכות שהן קצת גדולות עלי ותמיד נופלות ממני. והסודר שהיה פעם של מיכל ואני קיבלתי אותו כשהתכווץ בכביסה ושנעשה קטן עליה. הבגדים שם, בכוכב החלומות היו הרבה יותר יפים. אז מה יש? עכשיו שאני יודעת שיש כוכב חלומות, אוכל כל פעם לחזור לשם. אוכל לחלום, לספר לעצמי. תמיד. כולם אומרים שאני חולמת יותר מדי. אולי. אבל אני אוהבת לחלום ולהמציא לעצמי סיפורים. מה יש? אתם לא חושבים שהספור שהמציאתי לעצמי הפעם על החבילתית והטיסה לכוכב החלומות היה מעניין? למחר אמציא לעצמי ספור חדש. אפילו מעניין עוד יותר. תראו. תראו.” (עמ' 158).

זהו הסגיר של הספר והוא פונה (כמו הפתיח) לקוראים. המסע הדמיוני לא היה בריחה מהמציאות אלא למעשה מסע של התבגרות כחלק מהחזרה למציאות. ולא רק למציאות של חנה'לה, שהיא כזכור (או לא) דמות בדיונית, אלא גם למציאות הממשית, הפיזית, של הקורא שמחזיק את הספר ביד ברגע קריאתו. שכן הוויית הבדידות של חנה'לה, היותה שונה ולא מובנת בתוך המרחב החברתי המצומצם של בית הילדים, בתוך המרחב החברתי הרחב של הקיבוץ כולו, בתוך המרחב המשפחתי – הווייה זו מתחלפת בהתמזגות עם הקוראים כולם. הפנייה אליהם, כלומר אלינו, בגוף שני, הגם שאיננה הרמונית או מאוחדת ויש בה מגננה וגם מתקפה (אתם לא חושבים? תראו, תראו) מייצרת למעשה קשרים חדשים, לא רק בין הדמיון והמציאות, ולא רק בין המדמיינת למדומיין, אלא גם בין הקורא והיצירה. האפשרות לדמיין עולמות מקבילים איננה (רק) נחמה או בריחה. היא מהות קיומית. והיא כוח.

וקרשינדו? הוא לא נמצא כלל בכל החלק הזה. הוא נרדם מעט קודם לפני שהבטיח לחנה'לה שיוכלו לנסוע שוב לאן שתרצה וביקש לישון כי הוא “עייף כל כך”. כלומר, חנה'לה, שלמדה את

המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין (ע.ר.)
David Yellin Academic College of Education (R.A.)



הכוח שיש בהמצאת הסיפורים כבר לא נזקקת לו, מחר היא תמציא (לבד) סיפור חדש. אפילו מענין יותר. בלתי נשכח עוד יותר.

ואם נחזור רגע אלי. כשכותבים שואלים אותי איך יודעים שספר גמור, אני עונה: אם הוא שינה אותך. וזו תשובה מעולה, אבל טריקית. וגם לא לגמרי פיירית. כי לא תמיד אנחנו יודעים שהשתנינו בזמן השינוי. לפעמים הוא איטי כל כך או מהיר כל כך שאפשר לחוש בו רק בדיעבד. אבל את הרגע שבו סיפור מתחיל אי אפשר לפספס, כמו הסיפור הראשון שכתבתי על פיה עם שיער ארוך שקוראים לה תמר. היו שם מעט מילים ואינספור שגיאות כתב, ובקצה של הדף הצהוב יש עד היום כתם שכנראה היה פעם פירור של ריבה מעורבבת עם קוטג'.

רננה: מירי, תודה רבה, תודה שהכנסת אותנו לנבכי הנפש הכותבת, והקוראת, והארת לנו באור חדש ועמוק, את ספר הילדות שאנחנו אוהבים וקוראים. תמיד מעניין לקרוא שוב כאנשים מבוגרים בספרי הילדות, ולראות בהם דברים שלא ראינו קודם. תודה שחוללת את הקסם הזה.

מירי: תודה לכם שהקשבתם

רננה: תודה, תנשמו עמוק ואנחנו ממשיכים....